

Centrala resultat om jämställdhet och likabehandling inom yrkesutbildningen

Utbildningsstyrelsen har genomfört en utredning som sammanställer lägesbilsinformation om faktorer som påverkar studerandes jämställdhet och likabehandling inom yrkesutbildningen och i dess övergångsskeden. Syftet med utredningen är att stödja arbetet med att främja och utveckla jämställdhet och likabehandling inom utbildningen. Det är viktigt att upprätthålla denna lägesbild som en del av myndighetens uppdrag att främja jämställdhet och likabehandling. I denna rapport presenteras centrala resultat.

1. Sammanfattning och fortsatta reflektioner

Syftet med den aktuella lägesbilden är att fungera som en bakgrundspromemoria när åtgärder för att främja jämställdhet och likabehandling planeras. Lägesbilden återspeglar de tolkningar av situationen i fråga om jämställdhet och likabehandling som gjorts under insamlingen och analysen av information. I samband med att lägesbilden utarbetades har man redan kunnat ta tag i vissa observerade behov och utveckla anvisningar, kommunikation och stöd för genomförandet.

De flesta utvecklingsbehov som lyfts fram i lägesbilden gäller frågor som Utbildningsstyrelsen inte direkt har behörighet att besluta om. Utbildningsstyrelsen kan i stor utsträckning arbeta genom informationsstyrning i samarbete med olika aktörer. Utbildningsanordnarna har en central roll. Nedan presenteras de helheter som lyftes fram i kartläggningen och som det är viktigt att utbildningsanordnarna uppmärksammar som en del av sin egen ledning och sitt arbete med att ordna utbildningen.

2. Utveckling av verksamhetskulturen och strukturerna

Fullt utnyttjande av utbildningsanordnarnas planeringsskyldigheter

Utbildningsanordnarna omfattas av olika planeringsskyldigheter och läroanstaltens strategi. Det är viktigt att dessa tillsammans bildar en helhet som stöder arbetet för välbefinnande, likabehandling och jämställdhet vid läroanstalterna. Bland de olika planeringsskyldigheterna är studerandevårdsplanen, jämställdhets- och likabehandlingsplanerna samt ordningsreglerna centrala. Enligt en tidigare utredning varierar planernas kvalitet mycket, och de kunde ofta utnyttjas bättre som en del av ledningssystemet så att även planeringsinstrumentens genomslagskraft skulle öka.

I redogörelsen om planering av jämställdhet och likabehandling i verksamheten (Utbildningsstyrelsen 2025)¹ föreslogs det att man vid läroanstalterna kunde diskutera i vilken

¹ [Toiminnallinen_tasa-arvo_ja_yhdenvertaisuusuunnittelu.pdf](#)

man man på utbildningsanordnarens och läroanstaltens nivå skapar ett gemensamt kunskapsunderlag och en helhet för kunskapsbaserad ledning för att fullgöra skyldigheterna i fråga om jämställdhets- och likabehandlingsplaneringen och andra planeringsskyldigheter. Särskilt för utbildningsanordnarens studerandevårdsplan ska information sammanställas och granskningar göras om bland annat de studerandes lärande, hälsa och välbefinnande, interaktion, delaktighet, miljöns sundhet och säkerhet samt tillgänglighet. I bästa fall skulle granskningarna enligt jämställdhetslagen och diskrimineringslagen, med beaktande av olika diskrimineringsgrunder, skapa synergieffekter och effektivisera den övergripande utvärderingen för att utveckla verksamheten.

Det kunskapsunderlag som myndigheten sammanställer på nationell nivå kan visa allmänna trender, men endast lokalt, vid läroanstalten eller vid ett enskilt verksamhetsställe, går det att bedöma de egna styrkorna och utvecklingsbehoven samt rikta utvecklingsåtgärderna. Det är av största vikt att information samlas in från olika källor och enligt olika diskrimineringsgrunder vid läroanstalten eller vid ett enskilt verksamhetsställe, och även direkt från de studerande. I den egna bedömningen av läget i fråga om jämställdhet och likabehandling är det möjligt att identifiera vilka som riskerar att hamna utanför utbildningen och gemenskapen, eller vilka stödåtgärder som behöver stärkas för att trygga utbildningsvägar som motsvarar de studerandes styrkor och leder vidare mot arbetslivet eller fortsatta studier.

Utbildningsanordnarna ska för sin del kunna se till att lärmiljön är trygg vid läroanstalten och att den är trygg även när kunskande förvärvas i arbetslivet, i samarbete med arbetsgivarna. Enligt studeranderesponsen ingriper utbildningsanordnarna inte alltid i tillräcklig grad i mobbning eller trakasserier. Utbildningsanordnarna ansvarar också för att identifiera strukturella faktorer och verksamhetssätt som kan utmana studieframstegen för olika studerande i studier som motsvarar deras styrkor. Dessa faktorer kan handla om personalens kompetens och förståelse, kommunikationen eller till exempel verksamhetssätten i samarbetet med vårdnadshavare eller intressentgrupper.

Erfarenheter av diskriminering urholkar förtroendet för samhället och försvagar individens upplevelse av delaktighet, av att bli hörd och av sina egna möjligheter att påverka. Erfarenheter av utanförskap kan också öka risken för radikaliserings eller för att personen söker sig till gemenskaper som stärker extremistiskt tänkande. När mobbning, trakasserier och diskriminering granskas bör man fästa uppmärksamhet både vid de bredare samhälleliga och historiska fenomen som ligger bakom dem och vid hur fenomenen tar sig uttryck lokalt i läroanstaltens praxis och språkbruk. Bakom dem kan det till exempel finnas rasistiska föreställningar eller geografiska och ekonomiska ojämlikheter². I forskningsprojektet RILSE³ har man visat att rasismen i skolorna ofta är strukturell, och att ansvaret för att identifiera och ingripa i rasism inte får lämnas åt enskilda aktörer. Hållbara lösningar förutsätter engagemang från ledningen, tydliga verksamhetsmodeller och tillräckliga resurser.

² Se [Kiusaamistutkimuksen historia ja tutkimuksen yksipuolistumisen haasteet](#) | Kasvatus & Aika

³ [Racism och antiracism i grundskolans högre klasser \(RILSE\) | Mångfald, flerspråkighet och social rättvisa i utbildning | Helsingfors universitet](#). Även om studien gällde grundskolans högre klasser, kan de centrala resultaten generaliseras till att också gälla andra stadier.

Samarbete i övergångsskedena, sektorsövergripande samarbete och förutseende handledning

Flera av observationerna i lägesbilden anknyter till högklassig och tillräcklig handledning och stöd i övergångsskedena mellan utbildningarna: I handledningen av studerande som behöver stöd betonas sektorsövergripande handledningssamarbete som inleds tillräckligt tidigt. Genom sektorsövergripande handledning beaktas vid behov den studerandes individuella behov och mål när hen framskrider på sin lärtig. Samarbetet i övergångsskedet är särskilt viktigt för de unga som förutspås få utmaningar antingen vid övergången till utbildning på andra stadiet eller med att etablera sig i utbildningen.

Att skapa verksamhetsmodeller är centralt när utbildningsanordnarna utvecklar samarbetet i övergångsskedet och det sektorsövergripande samarbetet. Som verktyg kan man bland annat utnyttja handledningsplanen, där man beskriver de åtgärder som anknyter till övergångarna och samarbetet i övergångsskedena, strukturerna för hur handledningen ordnas, verksamhetssätten, arbets- och ansvarsfördelningen samt utvärderings- och utvecklingsarbetet. Anordnarna av grundläggande utbildning och yrkesutbildning ska komma överens om handledningsansvaret och stödformerna under övergångsskedet, så att de studerande får det stöd och den handledning de behöver. Det är viktigt att samla in och utnyttja respons om hur samarbetet fungerar och om den praxis som tillämpas.

Utveckling och uppföljning av stöd för lärande

Lagstiftningen om stöd för lärande har reviderats så att stödet inom yrkesutbildningen från och med 1 augusti 2026 ordnas som en del av den yrkesinriktade examensutbildningen. I och med den reviderade lagstiftningen består stödhelheten för lärande inom yrkesutbildningen av stöd för lärande och särskilt stöd. När reformen genomförs är det viktigt att utbildningsanordnaren följer upp och bedömer om personalen har en gemensam uppfattning om principerna för stöd för lärande och hurdana strukturer och verksamhetssätt utbildningsanordnaren har till exempel för att ordna stödundervisning.

När det gäller särskilt stöd bör utbildningsanordnaren fästa uppmärksamhet vid om den studerande och, i fråga om minderåriga, vårdnadshavaren eller den lagliga företrädaren verkligen hörs, och om de får begriplig och tillgänglig information om sina rättigheter och alternativ.

Möjligheten att anpassa bedömningen och avvika från grunderna är, när den används på rätt sätt, ett sätt att stödja den studerande i studierna på vägen mot arbetslivet. Om åtgärden är obehövlig kan den vara till skada, om den studerande vill söka sig till fortsatta studier som skulle erbjuda en sysselsättningsväg som motsvarar hens styrkor. Därför ska utbildningsanordnaren också fästa uppmärksamhet vid att den studerande och, i fråga om minderåriga, vårdnadshavaren eller den lagliga företrädaren förstår vilka konsekvenser förvaltningsbesluten har för fortsatta studier och sysselsättning.

Genomförandet av stöd för lärande och särskilt stöd bör följas upp och utvärderas systematiskt som en del av utbildningsanordnarens kvalitetsledning och likabehandlingsarbete. Uppföljningsinformationen bör utnyttjas för att utveckla verksamheten och stödja de studerandes studieframsteg. Det är viktigt att utbildningsanordnaren följer upp och säkerställer att stödet genomförs också under lärandet på arbetsplatsen. Utöver studiernas gång och den

fortsatta placeringen är det bra att i uppföljningen bland annat granska om yrkesproven genomförs i arbetslivet eller vid läroanstalterna. När det gäller anpassning av bedömningen av kunnandet och avvikelser från kraven på yrkesskicklighet eller målen för kunnandet är det viktigt att följa upp hur de fördelar sig mellan olika examina och examensdelar.

Undervisnings- och kulturministeriet kommer att genomföra uppföljningen på nationell nivå: Utredningen om hur stödet för lärande har genomförts inom yrkesutbildningen tre år efter att lagändringarna trätt i kraft utgör en viktig nationell referensram för det fortsatta utvecklingsarbetet kring stöd för lärande.

Genomförande av rimliga anpassningar (15 § i diskrimineringslagen)

Via olika kanaler framkom en oro över att utbildningsanordnarna inte alltid känner till sina skyldigheter att göra rimliga anpassningar för de studerande enligt diskrimineringslagen. Enligt diskrimineringslagen är utbildningsanordnarna skyldiga att göra sådana ändamålsenliga och rimliga anpassningar som behövs för att en person med funktionsnedsättning på lika villkor som andra ska kunna få utbildning (1325/2014, 15 §)⁴. Vid studerandeantagningen innebär detta till exempel dels lösningar som gäller tillgänglighet och passar alla sökande, dels individuella rimliga lösningar och specialarrangemang. Medvetenheten om rimliga anpassningar enligt diskrimineringslagen bör därför ökas bland utbildningsanordnarna.

Utifrån kartläggningen finns det fortfarande ett behov av att fästa uppmärksamhet vid att utbildningsanordnarna känner till skyldigheten att göra rimliga anpassningar när SORA-bestämmelserna tillämpas. Utbildningsstyrelsen kan också som en del av genomförandet av SORA-lösningarna lyfta fram frågans betydelse och god praxis.⁵

Krav på språkkunskaper och stöd för lärandet av examensspråket

Utbildningsstyrelsen har fått relativt många kontakter som gäller kraven på språkkunskaper i examensgrunderna och de kunskaper i examensspråket som förutsätts av de studerande. I examensgrunderna anges alltid det språkliga kunnande som förutsätts i respektive examen och examensdel. Inom yrkesutbildningen påvisas kunnandet alltid på examensspråket. I kraven på yrkesskicklighet eller målen för kunnandet kan det också förutsättas kunskaper i andra språk. Den nivå på språkkunskaperna som krävs för att förvärva tillräcklig yrkesskicklighet kan i praktiken också vara ganska hög. Goda språkliga färdigheter är viktiga med tanke på såväl fortsatta studier som arbetslivet och samhälleligt deltagande.⁶ De språkliga färdigheterna stärks både i de gemensamma och i de yrkesinriktade examensdelarna.

⁴ Ur terminologisk synvinkel är det bra att vara noggrann med att inte blanda ihop rimliga anpassningar med den anpassning av bedömningen av kunnandet som lagstiftningen om yrkesutbildning möjliggör.

⁵ Undervisnings- och kulturministeriet bereder en regeringsproposition om en reform av SORA-lagstiftningen. Propositionen bereds utifrån de utvecklingsbehov som konstaterades i slutrapporten från det SORA-projekt som undervisnings- och kulturministeriet tillsatte.

⁶ Undervisnings- och kulturministeriet har inlett en utredning om huruvida yrkesutbildningen ger tillräckliga färdigheter för fortsatta studier eller samhälleligt deltagande. [Språkkunskaperna hos studerande inom yrkesutbildning utreds – UKM – Undervisnings- och kulturministeriet](#)

I undervisnings- och kulturministeriets riktlinjer för utvecklingen av yrkesutbildningen är ett av målen att stärka undervisningen i finska eller svenska för studerande med ett främmande språk som modersmål. Utvecklingen av språkkunskaperna kan stödjas med valbara examensdelar som ingår i examen och med delområden av gemensamma examensdelar. Det är viktigt att utbildningsanordnarna också fäster uppmärksamhet vid att stödet för språkutvecklingen samt språkmedveten undervisning och handledning är en gemensam angelägenhet för alla lärare. Stöd för att genomföra språkmedveten handledning ska också erbjudas arbetsplatshandledarna.

Nationellt kunskapsunderlag för att bedöma likabehandling och jämställdhet inom yrkesutbildningen

Det finns relativt lite forskning och få utredningar om yrkesutbildningen, särskilt ur perspektivet att följa olika minoritetsgruppers utbildnings- och sysselsättningsvägar. Olika aktörer bör kontinuerligt upprätthålla lägesbilden och bedöma utvecklingsbehoven. Även myndigheterna ska i enlighet med jämställdhetslagen och diskrimineringslagen aktivt utreda och inhämta information om vilka faktorer som hindrar att jämställdhet och likabehandling förverkligas. Informationen fungerar som grund för att utveckla åtgärder och riktlinjer för att undanröja hindren. I Utbildningsstyrelsens plan för jämställdhet och likabehandling i verksamheten har det därför skrivits in en verksamhetsmodell enligt vilken jämställdhets- och likabehandlingsperspektiv lyfts fram i kunskapsproduktionen som stöd för beslutsfattandet. Detta innebär åtminstone att vi granskar olika bakgrundsvariabler i det kunskapsunderlag som vi tar fram samt när vi utarbetar separata utredningar, utvärderingar, lägesbilder och rapporter. I kunskapsproduktionen bör man också sträva efter att beakta målgruppernas delaktighet.

Det behövs satsningar från olika aktörer för att vi ska kunna synliggöra strukturella utmaningar och lösningar för att trygga utbildningsvägarna för grupper som är underrepresenterade i utbildningen och för studerande som utsätts för diskriminering. Det finns gott om kunskaps- och forskningsluckor: Ett exempel är behovet av att uppdatera informationen om romernas utbildningsvägar till andra stadiet och vidare därifrån. På motsvarande sätt saknas det till exempel information om hur de språkliga rättigheterna tillgodoses under utbildningsvägen.

3. Utvecklingsarbete med examensgrunderna för att beakta jämställdhets- och likabehandlingsperspektiv

Att bereda examensgrunderna i samarbete med arbets- och näringslivet, utbildningsanordnarna och andra intressentgrupper är en av Utbildningsstyrelsens kärnuppgifter. I de yrkesinriktade examensdelarna beskrivs det kunnande som behövs i respektive yrke. I de obligatoriska yrkesinriktade examensdelarna i flera gällande examina ingår kunnande som anknyter till arbetsprocesser eller arbetshelheter och som säkerställer att den studerande har kunnande om hur man agerar på ett sätt som främjar likabehandling och jämställdhet i arbetsgemenskapen eller i kontakten med kunder.

För att perspektiven ska beaktas systematiskt har enheten för yrkesutbildning under 2025 tagit i bruk "krav på yrkesskicklighet för socialt hållbar yrkesutbildning" och inkluderat dem i anvisningarna för utarbetandet av innehållet i examensgrunderna. De är avsedda att utnyttjas som sådana eller bearbetas så att de bättre passar det egna projektet för att utarbeta examensgrunder. Syftet med anvisningarna är att säkerställa att alla examensgrunder innehåller

sådant kunnande som är centralt för att kunna arbeta i en mångfaldig arbetsgemenskap och i kontakten med kunder samt kunnande som främjar delaktighet, säkerhet och välbefinnande. I samband med utarbetandet av varje examensgrund behöver man dessutom bedöma när det ur arbetslivets perspektiv är motiverat att skriva ut krav på yrkesskicklighet där kunnandet formuleras separat utifrån olika diskrimineringsgrunder, till exempel när det är viktigt att identifiera olika former av trakasserier eller våld som riktas mot minoriteter eller är könsrelaterade.

Som stöd för processen för att revidera examensgrunderna har man utvecklat och år 2025 tagit i bruk ett verktyg för konsekvensbedömning. Verktöget ska fungera som stöd för arbetet med examensgrunderna och säkerställa att de gemensamt överenskomna perspektiven beaktas redan när arbetet inleds: För att konsekvenser ska kunna uppstå måste man i processen med examensgrunderna se till att de åtgärder som härletts ur målen beaktas som en del av processen. Bakom verktöget ligger statsrådets Anvisningar om konsekvensbedömning vid lagberedning⁷. I enlighet med anvisningarna har flera typer av konsekvenser beaktats, konkretiserats och speglats mot Utbildningsstyrelsens projekt med grunderna. När det gäller konsekvenserna för jämställdhet och likabehandling är det väsentligt att man i beredningen av grunderna säkerställer olika intressentgruppers delaktighet: Om den studerande ska ha kunnande för att arbeta med vissa särskilda grupper, till exempel kunder med funktionsnedsättning, ingår det i processen att höra organisationer som företräder dem. Den som bereder grunderna ska också bedöma om reformen har kopplingar till de nationella språkliga och kulturella minoriteternas rätt att bevara och utveckla sitt språk och sin kultur samt överväga hur detta beaktas i kraven på yrkesskicklighet. Man strävar efter att säkerställa att grunderna är tillgängliga genom att fästa uppmärksamhet vid ett tydligt och tillgängligt språk. Ett perspektiv på detta är att säkerställa att könsrelaterade termer inte används i grunderna.

För att de krav på yrkesskicklighet som anges i examensgrunderna ska omsättas i kunnande krävs det att undervisnings- och handledningspersonalen har kompetens att identifiera och beakta olika fenomen som en del av den yrkesmässiga verksamheten. Detta kan variera mycket, vilket till exempel har lyfts fram i en utredning från 2025 som kartlade läget för demokrati- och människorättsfostran. Utbildningsanordnarna bör se till att undervisningspersonalen har tillräcklig kompetens och förståelse för olika fenomen och begrepp. Utbildningsstyrelsen kan stödja att detta genomförs genom informationsstyrning, stöd för genomförandet och genom att producera stödmaterial för utbildningsanordnarna.

**Euroopan unionin
osarahoittama**

Euroopan unionin rahoittama. Esitetyt näkemykset ja mielipiteet ovat ainoastaan tämän tekstin laatijoiden näkemyksiä eivätkä välttämättä vastaa Euroopan unionin tai Euroopan koulutuksen ja kulttuurin toimeenpanovirasto (EACEA) kantaa. Euroopan unioni ja EACEA eivät ole vastuussa niistä.

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Commission. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.